

УДК 811.161.3(091)

Д. А. Руклянскі

Навук. кір. – М. В. Абабурка, д-р філал. навук, прафесар

СТРУКТУРНА-СЭНСАВАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ ЗМЯСТОЎНАЙ ЧАСТКІ ЭПІСТАЛЯРЫЯЎ Ф. С. КМІТЫ-ЧАРНАБЫЛЬСКАГА

Разгляд структурна-сэнсавай арганізацыі (архітэктонікі) эпісталярыяў (лістоў, водпісаў) Ф. С. Кміты-Чарнабыльскага дазваляе ахарактарызаваць іх змястоўную частку (ЗЧ) – шляхам вычлянення сэнсавых блокаў (СБ) і сэнсавых фрагментаў (СФ) з пункту гледжання лінгвакультуралагічнага падыходу апісаць устойлівыя канструкцыі (УК) і іншыя сродкі вербалізацыі СБ і СФ. Мэта артыкула – вызначыць і апісаць СБ, што ўваходзяць у склад ЗЧ эпісталярных твораў, высветліць парадак прытрымлівання дадзеных складнікаў, ахарактарызаваць механізм звязнасці ЗЧ з іншымі структурнымі часткамі лістоў.

У артыкуле дэталёва разглядаецца архітэктоніка (структурнасэнсавая арганізацыя) эпісталярыяў (лістоў, водпісаў) Ф. С. Кміты-Чарнабыльскага [1], ахарактарызуецца іх асобная частка – змястоўная частка (ЗЧ) – шляхам вычлянення сэнсавых блокаў (СБ) і сэнсавых фрагментаў (СФ) з пункту гледжання лінгвакультуралагічнага падыходу, апісваюцца ўстойлівыя канструкцыі (УК) і іншыя сродкі вербалізацыі СБ і СФ. Усё сказанае складае актуальнасць і навізну даследавання, паколькі архітэктоніка эпісталярных помнікаў XVI стагоддзя не вывучалася. У адпаведнасці з адзначаным узнікае мэта артыкула – вызначыць і апісаць СБ, што ўваходзяць у склад ЗЧ эпісталярных твораў, высветліць парадак прытрымлівання дадзеных складнікаў, ахарактарызаваць механізм звязнасці ЗЧ з іншымі структурнымі часткамі лістоў. У ходзе даследавання было выяўлена, што лісты маюць пачатковы, сярэдні і канчатковы кампаненты. Так, пачатковы кампанент уключае адны з наступных элементаў: 1) сказы, прэдыкатыўным ядром якіх з’яўляецца інфінітыў: Однако з земли неприятельское слышать, иж, де, воеводы великого князя московского...; Одно то з земли неприятельское слышать, иж, де, князь великий московский; 2) сказы, дзе рэферэнт [2, с. 305] адсылаецца на іншыя дакументы: Новины, годные ведомости вашей панской милости, пана моего милостивого, з сего краю в особливом листе моем по достатку выписавшы до всех вобец их мости панов рад Великого княжества Литовского, моих милостивых панов, через того посланца моего выслал; дошло ме, найнижшого служебника вашей панской вельможности, моего милостивого государя, ласковое, милостивое писание вашей панской милости...; по написанию того листу моего до всех вобец в(аших) м(илостей) панов рад; 3) сказы з інфармацыйна-дакладным значэннем, сродкам вербалізацыі якога выступае канструкцыя даю ведати / даю ведать: Даю ведати в(ашей) п(анской) в(ельможности), паном своим милостивым, тых часов, марца третегонадцать дня, в субботу...; тых часов, месяца апреля 11 дня, на самый Великдень, в обед здесе до Орши приехал полсанец...; даю ведать в(ашей) п(анской) милости: тых часов, июня шостнадцать дня, з Смоленска [адресат]; 4) сказы, дзе, з аднаго боку, ідзе адсылка рэферэнта на іншыя дакументы, з другога боку, адзначаецца канстатацыя інфармацыйна важных звестак: даю ведать в(ашей) п(анской) м(илости), принесены до мене листы князя великого од воеводы смоленского на самый Великдень; о новинах, годных ведомости вашей м(илости), п(ана) м(оего) м(илостивого) до Москвы, о прыистю их до Оршы, постановеню на границах первого дня – о том всем далэм юж особливим листом моим до всех вобец в(аших) м(илостей) панов рад ведать; 5) сказы з суб’ектыўна-асабістымі просьбамі рэферэнта: Иж мне, служебнику в(ашей) п(анской) в(ельможности), моего милостивого пана, с так далёкого краю о посланцы частые для недостатку моего, даючи на страву не только в речи моей власной, слуги в(ашей) Языкознание 198 м(илости), бы ми о остаток маетности або и о горло мое шло, але и шло над горло мое важнейшее ест, реч государская, або справа Речи Посполитое, здостарчит не могу, абы через частые посланцы, про так далекую дорогу, всему тому вшеляким припадком, преспечным и непреспечным, забеч и

чинить досить мел; только покорно чолом бью пану моему милостивому, абы тот посланец мой, которому и в інших потребах и долегlostях моих устне росказал перед вашею милостию, моим милостивым паном, преповедеть и преложить яко о тот замок государской, так и во власной речи моей, покорне и ниско чолом бью пану моему милостивому о неомешканую отправу. Сярэдні кампанент характарызуецца тэматычнай разнастайнасцю СБ і мае свае, адмысловыя, спосабы вербалізацыі (прэзентацыі) асноўнага тэкставага паведамлення. Праведзеныя назіранні дазваляюць вызначыць наступныя структурныя складнікі ў водпісах: 1) сказы з выкарыстаннем скарачонай формы дзеяслова ве (ведаю), дзякуючы чаму адбываецца плаўны пераход ад пачатковага кампанента да сярэдняга і такім чынам не губляецца асноўны стрыжань паведамлення: А ве, де, о приеханю его к(о)р(олевской) м(и)л(ости), пана нашего милостивого, до Кракова чует; а ве для даня певнейшее лепшее ведомости, тот Труба сам ещё на рубежу позостал; 2) сказы, што ўваходзяць у СБ са значэннем пацверджання дасканаласці атрыманых інфармацыйных звестак, вербалізуюцца праз падкрэсленую УК даць знаць / поведать тыми ж словы (паведаміў тое ж самае): другий шпег мой з другое стороны на имя Юрко Желожковец дал знаць тыми ж словы, иж, де, з Смоленска приставщики смоленские – не ведати, што тому за причина – людей всих з сел з заграничья до Смоленска выгоняют; и поведает тыми ж словы, иж князь великий з обоема сынми своими у в Олександрове Слободе збирает войска великие против татар перекопских. Адзначана і выкарыстанне сінанімічнай канструкцыі адностаіне (аднолькавую, тую ж самую) справу давать: шпегі мои и мещане з розных мест адностаіне справу дают, иж князь великий, ведаючи вже о прыйстю е(го) к(о)р(олевской) м(илости), нашего милостивого государя, во всех своих делах и непременностях пильно ся опатрует; 3) сказы ў складзе СБ са значэннем абагульнення паведамленай інфармацыі: В(аши) м(илости), панове мои милостивые, о всем том рачте ведать. У допісах спосабам вербалізацыі СБ са значэннем абагульнення паведамленай інфармацыі з'яўляецца выдзеленая УК, выражаная этыкетным зваротам да адрасата з выкарыстаннем 199 аналітычнай формы дзеяслова рачте ведать. Яе прызначэнне – у канкрэтызацыі пададзеных звестак у змястоўнай частцы і ў іх падсумоўванні. Што да дыспазіцыі, то вызначаны структурны элемент унікальны здольнасцю паўтарэння ў блоках асноўнага зместу, утвараючы семантычнае накладанне, у выніку чаго пашыраюцца яго функцыянальныя магчымасці: з аднаго боку, гэта кампанент базіснай часткі ў структуры ліста, з другога боку, размежавальны індыкатар, які дакладна аддзяляе мікратэмы аднаго СБ ад другога, наступнага, і такім чынам выконвае ролю канцоўкі ўнутры асноўнай часткі для канкрэтнага блока; 4) СБ са значэннем ваеннай дзейнасці Івана Грознага займае галоўнае месца сярод іншых СБ у эпісталарыях. Ён знаходзіць сваё выражэнне праз прэдыкат. Прэдыкатыўнае ядро з граматычнага пункту погляду ўтварае (стварае) выказнік, які адлюстроўвае рэальныя адносіны часу, падзеі да рэчаіснасці. Мы бачым гэта на прыкладзе наступнага мікратэсту: Войска, которые был распустил, тым зась поготову росказал быть. А с татары нагайскими и черемисею перемирье взял и жалование, де, або поменки великие им дал; якобы около тых царств постановлено з ними великое взял; Казань одержал и на Астрахань своих же, де, воевод інших послати мел; 5) для паслядоўнасці думкі выкарыстоўваюцца сказы, што ствараюць дакладны структурны малюнак прытрымлівання элементаў унутры суцэльнага тэксту: А к тому и о том, де, так слышать, и сами, де, москва некоторые, панствам тым жычливые, о том так говораць; К тому поведил тот Алексей тые новины; И коли, де, того посла приимовать мели; И коли, де, посол перед него пришол, посельство справовал; А тако, которое войско князь великий вперед до Казани выслал... А штом был первой сего до вашия панские милости писал... А так я того росказания ваших милости, панов моих милостивых, не ослушиваючисе... А о то теж моих милостивых государей с покорою прошу. Падмацуем гэта яшчэ адным прыкладам: А іншому есми не служил, только врад панства того над собою, яком вышей менил, мел, который то всё радил и чинил... А штом іншого чинити мел, если бым звереных ми речей не заховал... А пред сем, служачи верою моею, никому больш только в(ашей) м(илости), моему милостивому пану, самому спочатку тую реч через писание мое объявил... А теж, милостивый государю, не ведати, кому то, на кого и для чого бы жаль было?... А

тот на обетницах перестал... А sprawy и потужности наши якие были, бог ведает и в(аша) м(илость). Языкознание 200 Прыведзены з ліста факталагічны матэрыял – самастойны СФ, што аб'ядноўвае шэсць СБ, якія змацоўваюцца злучнікамі а, гэта надае сэнсаваму фрагменту пэўную вонкавую форму. Нягледзячы на канстатаваны факт, зафіксаваныя выпадкі яго пропуску і ўжыванне злучнікаў і, але ў асобных СБ, што сведчыць аб станаўленні злучнікавай сістэмы і набліжэнні яе больш да сучаснай. Так, на падставе зробленых падлікаў, выяўлена, што колькасць СБ у эпісталах, знешне звязаных адзін з адным злучнікамі а, складае прыблізна 75%, а колькасць СБ, знешне звязаных злучнікамі і, але – прыблізна 25 %. У структурна-сэнсавай арганізацыі канчатковага кампанента ЗЧ былі высветлены наступныя складнікі: 1) СБ са значэннем просьбы аказаць падтрымку і дапамогу рэферэнту. Сродкам вербалізацыі значэння з'яўляецца УК с покурою моею прошу: Только то до того часу наука в(аших) п(анских) милостей ещё не дошла, на что все так на першее писание мое, яко и на тое, вельце с покурою моею прошу, абы неомешканую науку мел. Акрамя гэтага, у якасці сродка вербалізацыі можа выступаць і УК рачте о том дбать: Для пана бога, милостивые панове, рачте, ваша панская милость, о том дбать, абы про який недостаток мой, не маючи где чего взять, таковых справ до двору не омешкал, а до якое неласки его королевской милости и в(аших)м(илостей) панов рад не уронил [адрасант]. Як відаць, дадзены СБ характэрны не толькі для пачатковага, але і канчатковага кампанента ЗЧ. 2) СБ са значэннем атрымання пэўных указанняў для ажыццяўлення далейшых грамадска-палітычных аперацый уключае развітыя пыталныя сказы: Одно ж ми, наименшому слуге в(ашей) м(илости) господарскому, того потреба ведать и науку меть, кого на устречу против таковых гонцов, посланников и послов до границ высылати маю? А к тому, до каждого такового гонца и до посланников и послов, давши пристава, што маю на страву давать и отколь той брать? Так теж и тым моим посланцом, которых вперед яко з ведомостью до вашей панской милости, так и з новинами пильными высылати буду, отколь на страву брать? Унутры ЗЧ могуць фармавацца нават цэлыя сэнсавыя фрагменты, прадстаўленыя некалькімі СБ: 1) са значэннем прашэння; 2) са значэннем адданасці адрасанта да адрасата; 3) са значэннем пакоры. Такім чынам, грунтуючыся на прынцыпах лінгвакультуралагічнага падыходу да водпісаў, адзначаем у складзе ЗЧ наступныя СБ: 1) са значэннем пацверджання дасканаласці атрыманых інфармацыйных звестак; 2) са значэннем абагульнення 201 паведамленай інфармацыі; 3) са значэннем просьбы аказаць падтрымку і дапамогу адрасанту; 4) са значэннем ваеннай дзейнасці Івана Грознага; 5) са значэннем атрымання пэўных указанняў для ажыццяўлення далейшых грамадска-палітычных аперацый. Спіс літаратуры 1 Лісты Ф. С. Кміты-Чарнабыльскага // Помнікі старажытнай беларускай пісьменнасці / склаў А. Ф. Коршунаў. – Мінск : Навука і тэхніка, 1975. – С. 39-108. 2 Жеребило, Т. В. Словарь лингвистических терминов / Т. В. Жеребило. – Назрань: ООО «Пилигрим», 2010. – 486 с.